

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури

4. **Деррида Ж.** Диссеминація / Ж. Деррида. – Екатеринбург: У-Фактория, 2007. – 608 с.
5. **Деррида Ж.** Письмо и различие / Ж. Деррида; [пер. с фр. Лапицкого]. – СПб. : Академический проект, 2000. – 430 с.
6. **Деррида Ж.** Философия и литература: Беседа с французским философом Ж. Деррида / Ж. Деррида // Жак Деррида в Москве: деконструкция путешествия. – М. : РИК «Культура»; Ad Marginem, 1993. – 208 с.
7. **Дьяков А.** Мишель Фуко и его время / А. Дьяков. – СПб. : Алетейя, 2010. – 672 с.
8. Психологическая энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://enc-dic.com/enc_psy/Godologicheskaja-Psihologija-4645.html
9. **Фуко М.** История безумия в классическую эпоху / М. Фуко. – СПб. : Университетская книга, 1997. – 576 с.
10. **Фуко М.** Слова и вещи: Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб. : А-сэд., 1994. – 405 с.
11. **Хабермас Ю.** Присутствие Деррида. **Интервью** [Электронный ресурс] / Ю. Хабермас – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/?numid=20&article=961>
12. **Barthes R.** Essais critiques / R. Barthes. – P. : Pont-Seuil, 1964. – P. 168.
13. **Foucault M.** Folie et deraison: Histoire de la folie a Page Classique / M. Foucault. – P., 1972. – 673 p.
14. **Foucault M.** Of Other Spaces. Heterotopias (1967) [Электронный ресурс] / M. Foucault. – Режим доступа: <http://www.foucault.info/documents/heteroTopia/foucault.heteroTopia.en.html>
15. **Kelly M.** Foucault, Habermas, and the Self-Referentiality of Critique / M. Kelly // Critique and Power: Recasting the Foucault / Habermas Debate. [Ed. M.Kelly]. – Cambridge (Mass.); L. : «MIT Press», 1994.

Надійшла до редколегії 02.02.2012

УДК 141.112

О. Є. Ковнеров

Слов'янський державний педагогічний університет

**ДУАЛІЗМ СОЛІДАРНОСТІ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ
ЯК НАЛІДСІДОК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПЛЮРАЛІЗМУ**

Розглянуто дуалізм солідарності і справедливості як наслідок соціокультурного плюралізму у філософському дискурсі проблеми справедливості постмодерну.

Ключові слова: солідарність, справедливість, дуалізм, суспільство, співтовариство, дружба, любов, дружність, чеснота, соціальний порядок, мораль, рівність, лібералізм, плюралізм.

Рассматривен дуализм солидарности и справедливости как следствие социокультурного плюрализма в философском дискурсе проблемы справедливости постмодерна.

Ключевые слова: солидарность, справедливость, дуализм, общество, сообщество, дружба, любовь, дружелюбность, добродетель, социальный порядок, мораль, равенство, либерализм, плюрализм.

The dualism of solidarity and justice as consequence sociocultural pluralism in a philosophical discourse of a problem of justice of a postmodern is considered.

Keywords: solidarity, justice, dualism, a society, community, friendship, love, friendliness, virtue, a social order, morals, equality, liberalism, pluralism.

Будь-яке суспільство є результатом компромісу між різними приватними та груповими інтересами, носії яких усвідомлюють важливість і неминучість організованого спільного буття. Тому головною умовою можливості суспільства є гармонія окремих інтересів і суспільного блага. Як наслідок, солідарність може розглядатися у якості ідеалу суспільного будівництва. Перш ніж почати обговорення способів побудови солідарного гуртожитку, необхідно легітимувати саму перспективу солідарності, тобто показати її обґрунтованість у якості суспільного ідеалу.

Французьке слово «solidarite» має походження від латинського solidus, у перекладі «міцність, надійність». Зокрема, під «солідарністю» розуміється якість соціальної єдності. Головна проблема, що пов'язана зі спілкуванням людей, виявляється у колізії приватного інтересу та суспільного блага: перекиє у той чи інший бік веде чи до анархії, чи до тоталітаризму. Для становлення людської свободи важливий такий спосіб організації соціального порядку, який мав би моральну основу та орієнтувався на досягнення гармонії індивіда і суспільства: «Суспільство є доповнена або розширена особистість, а особистість – стиснене, або звужене суспільство» [1, с. 283].

Солідарність є не стільки соціологічною характеристикою, скільки моральним показником. У солідарному суспільстві люди знаходять реальну підтримку, порозуміння, співчуття та справедливе ставлення до себе і своїх проблем.

Найвищою цінністю солідарного суспільства являється не «Я», а «Ми». Індивідуальність проявляється не через демонстрування своєї винятковості, а через служіння суспільству, через обов'язки, які індивід добровільно виконує в інтересах «Ми». Це дуже важлива обставина, що говорить на користь того, що солідарність є моральним принципом та цим відрізняється від інших показників соціальної єдності. Основа для солідарності може бути різною: сім'я солідарна тому, що усі являються кровними родичами; представники одного етносу солідарні тому, що говорять однією мовою, живуть на одній території та мають загальні історичні корені; члени релігійної секти солідарні через віру. Однак чим більше за об'ємом спільність людей, тим складніше сприймати її як солідарне ціле, тобто як «Ми». На основі такого попереднього опису солідарності

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
вимальовується висновок, що вона неможлива в рамках великого соціального простору, а реально може бути досягнута тільки у досить невеликих локальних співтовариствах, що мають єдину мову, релігію, звичай. Тому пошук умов можливостей солідарного суспільства є пріоритетним завданням соціальної філософії та філософії права.

Першим із західних мислителів, які звернули увагу на значення солідарності, на роль дружби та любові у взаємовідносинах між людьми, а також на необхідність погоджувати моральні вимоги з інтересами локального співтовариства, був Аристотель. Особливе місце у нього займає поняття «дружності» – «Philia». Дружність, на думку Аристотеля – це різновид чеснот, або те, що притаманне чеснотам, «...а, окрім того, це найнеобхідніше для життя». Він вважав її пріоритетною стосовно інших соціально значимих чеснот, у тому числі і стосовно справедливості. «Потурбуйтеся про дружбу, а вона потурбується про все інше», – такий висновок з розуміння Аристотелем солідарності повністю доречний. Аристотель мав на увазі, в основному, таку дружбу, яка веде до блага, а це означає, що для нього вона виступає у якості основи соціального порядку. Тільки з цих підстав в умовах кризи солідарності погляди частини дослідників зверталися до Аристотеля, який переконливо показував, що якою б не була мораль, якими універсальними не були б її вимоги, вона представляє собою мораль певної соціальної групи, то є мораль, яка втілена у житті та історії цієї групи і є результатом цього життя та історії [2, с. 219–220]. Солідарність також є центральною темою творчості Е. Дюркгейма. З поміж функцій розподілу праці він виокремлює дві головні: по-перше, забезпечення продуктивності; по-друге, народження справедливості. Головним фактором появи солідарності Дюркгейм вважав розподіл праці, особливо в первинних групах, «...де кожен має свою роль, подібну до його характеру, де є справжній обмін послугами». Основним осередком солідарності Дюркгейм об'являє «професійний цех» [3, с. 57–58]. Соціальна солідарність відображається у праві, враховуючи те, який вид права панує у суспільстві, можна, за затвердженням Дюркгейма, судити про соціальну справедливість. Він виділяє дві форми права, – репресивну і відновлювальну, – та стверджує, що їм відповідають дві форми солідарності. По-перше, механічну, тобто ту, що панувала у нерозвинутих, архаїчних суспільствах, де дії індивіда визначаються колективними інтересами, тобто для неї характерне репресивне право, в якому виражається сила колективної свідомості, а головним завданням є покарання індивіда за порушення звичаїв чи закону. По-друге, органічну, що виникає у суспільствах з розвинутим розподілом праці, в яких кожен індивід є особистістю, зокрема, такій солідарності відповідає відновлювальне право, що направлене на відновлення попереднього порядку речей, на відтворення втраченої рівноваги індивідуального та соціального.

Модель солідарності, що запропонована Дюркгеймом, подібна до «проекту Освіти» з характерним для нього соціальним атомізмом і індивідуалізмом. Спілкування розглядається як вигідна

Філософія і політологія в контексті сучасної культури Філософія
для людини необхідність. «Жити разом вигідніше, корисніше, ніж поодинокі», – таке обґрунтування необхідності суспільного життя. Тому теорії, що базуються на автономії індивіда, не мають перспективи при практичному застосуванні.

Ідея солідарності була пріоритетною у вітчизняній релігійній філософії, а пізніше, у XX столітті, навіть об'єднала ряд мислителів під загальною назвою «солідаристів». Солідарність розглядається С. Л. Франком як важливий початок суспільного життя. Це, за словами філософа, є «...початок безпосередньої довіри та поваги людини до людини, свідомість внутрішньої близькості, інтуїтивне взаємне порозуміння, що коріниться в останньому рахункові в первісній єдності «Ми» [4, с. 385].

Для вітчизняних мислителів проблема солідарності розробляється у зв'язку з необхідністю обґрунтування особливої ролі моральної і соціальної спільноти у житті суспільства. Привертає увагу той факт, що суспільний зв'язок складається з малих союзів і об'єднань, у яких єдність цілого базується на безпосередньому зв'язку між конкретними людьми, на живому ставленні людини до людини.

Солідарність, таким чином, виступає в якості основи моральної єдності. Це своєрідний каталізатор. Без солідарності, причому духовної, а не механічної, справжньої єдності суспільства не буде. Солідарне суспільство є найсправедливішим: «...буття «ми» у його первинному внутрішньому складі загалом не є об'єктом предметного спостереження та пізнання, а дане нам лише як переживаюча, відкриваюча сама себе реальність» [5, с. 378–379].

Філософ-солідарист С. А. Левицький відносить до солідарних такі суспільні спільноти, з яких люди пов'язані не утилітарним розумінням вигоди, а свідомістю приналежності до єдиного буття. Такими спільнотами є перш за все сім'я і рід, однак можлива, на його думку, побудова і солідарної держави. На наш погляд, солідарні суспільства солідарні тому, що вони справедливі. Поза моральною категорією справедливості солідарне суспільство побудувати проблематично [6, с. 149]. У розумінні Аристотеля солідарності властива справедливість, поглинає її. Тому усі індивідуальні та суспільні зусилля необхідно направити на обговорення умов солідарного гуртожитку, а також на їх практичне втілення у життя.

Поняття справедливості має нормативний характер, його зміст у різних культурах неоднаковий, але ж всюди, у ієрархії індивідуальних та соціальних цінностей, справедливість займає центральне місце. На латині «справедливість» звучить як «юстиція» і є синонімом правосуддя. З максимою справедливості тісно пов'язане поняття рівності. Вимога справедливості і рівності у взаємовідносинах людей – це вимога природного права. Але вимоги рівності належать тільки до сутності людини і не можуть зачіпати її зовнішніх характеристик.

Ідея справедливості, як один з виразів моральної свідомості та соціальної сутності людини виникла на розвинутій стадії людського суспільства: «Справедливість виступає в моральній свідомості як підстава суспільного ідеалу, так би мовити,

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
філософського порядку, що має змістом думку про упорядкування або історичну динаміку світу». В давньогрецькій філософії справедливість визначалася однією з головних чеснот поряд з мудрістю, хоробрістю і дружністю. За Платоном, почуття справедливості в окремої людини є наслідком гармонії її душі, а нормальна держава як цілісний організм, і будь-яка спільнота людей будуються з урахуванням принципу справедливості. Суспільна справедливість, таким чином, у греків розумілася за аналогією зі справедливістю в окремої людині [7, с. 54].

Римське право виявило різні трактовки справедливості з позиції права та моральності. Синонімом справедливості у римських юристів служили поняття «добрі натури» і «чесність». В Англії провідником справедливості служив канцлерський суд. В Росії Катерина Велика ввела так звані «совісні суди», що судили на основі не одних тільки законів, але ж і по «природній» справедливості. взаємозумовленості справедливості та права знаходилася також у центрі уваги і Гегеля. Він зазначав, що справедливість полягає в тому, щоб свобода приречена своє наявне буття та вимагає, щоб кожен індивід мав власність [8, с. 201].

Справедливість представляє з себе ту цінність, про загальнолюдський, універсальний характер якої пишуть усі дослідники. У зв'язку з цим, на перший погляд повністю «західним», визначенням стає конкретне питання: «Яка основа ідеї справедливості?». Для ісламської культури справедливість розуміється як відновлення втраченої узгодженості та гармонії світу. У більшості традиційних культур справедливість розуміється не як спосіб урівняти шанси окремих атомів суспільства, що прагнуть до максимізації своїх «доходів». Справедливість – це модус помірності та злагодженого буття. Її роль, в основному, зводиться до підтримання гармонії, що принципово важливо, так як акцент не на індивіді, не на «Я», а на загальному універсалі, на «Ми». західній культурній традиції справедливість пов'язана з правами індивіда та частіше за все її розглядають як кількісну міру суспільної вимоги і воздаяння. Цей аспект присутній у всіх – від Аристотеля до Дж.Ролза. Справедливість розуміється як рівне воздаяння кількісному» розумінні справедливості наполягав Ніцше у «Генеалогії моралі». Він виходить з визначення людини як «оцінюючої істоти»: вже давні цивілізації знали такі операції, як оцінка, цінність, еквівалент обміну. «Ці відносини обміну визначили право, договір, обов'язок. Звідси усяка річ стала мати вартість, все може бути оплачено та за все людина повинна платити – такий давній канон справедливості...». Таким чином, Ніцше розглядає справедливість як міру: все повинно бути оплачено.

Б. В. Марков робить цікаве зауваження щодо ніцшеанського розуміння справедливості: «...почуття справедливості, що бачиться наявним та природним, запалюючи праведний гнів у душі ображеного сильним слабкого, не може служити опорою суспільного життя. Воно заважає йому» [9, с. 302].

Залежно від того, як розуміється «рівність», та що саме і за що воздається, розрізняються учення про справедливість. Дуже важливо мати на увазі, що справедливість завжди дуже контекстуальна, пов'язана з життям, з конкретними умовами місця та часу. Суспільно справедливість діє та сама закономірність, що діє і у випадку з солідарністю, а саме: можливість її здійснення знаходиться у прямій залежності від об'єму і структури соціального простору. Проблема замикається у тому, що для досягнення справедливості треба гармонізувати певну кількість різномірних інтересів та цінностей. Історично перший вихід з такого стану був запропонований на початку модерну в рамках політико-правової моделі лібералізму. Один з «отців» лібералізму Т. Гоббс вважав засобом втілення справедливості державу: «Справедливість, тобто дотримання згоди є, таким чином, правило розуму, яке забороняє нам робити що-небудь, що є пагубним для нашого життя, з чого слідує, що справедливість є природній закон» [10, с. 217].

У класичному лібералізмі інстанцією, що взяла на себе забезпечення справедливого соціального порядку, виступає офіційне державне право. Справедливість розумілася тут як формальна рівність можливостей, яка була втілена в однакових для усіх законах, а ефективність останніх підтримувалася силою держави. В таких умовах суспільна солідарність сприймалася як більш важлива цінність, ніж право на індивідуальну або групову свободу. Можливо, зробити висновок, що соціальним протиріччям, для вирішення якого з'являється право, виступає протиріччя між приватними інтересами і загальним благом, або, що, по суті, теж саме, протиріччя між вимогами солідарності і справедливості у рамках великого та різномірного суспільства. Також можливо стверджувати, що офіційне право з'являється як інстанція, що здатна задовільно вирішувати протиріччя між вимогами справедливості і солідарності у великих та різномірних соціальних просторах. Модерн зробив вибір на користь солідарності, яка вже не була простим виявленням почуття кровної і духовної близькості, а стала предметом свідомого будівництва, основна роль в якому відводилася державному праву. Оскільки Новий час проходить під знаком раціонального панування людини над навколишнім світом, у тому числі і соціальним, то критерії раціональності, доцільності та ефективності розповсюдилися і на суспільну солідарність. Справедливість, як нормативна вимога, була віддана на відкуп соціальному індивідууму, політико-правова парадигма модерну робить остаточний вибір на користь солідарності, вважаючи, що необхідний для суспільної згоди мінімум справедливості повністю може бути забезпечений можливостями права. Головною проблемою подібного для епохи модерну філософського дискурсу права була легітимізація існуючих правових систем у перспективі принципу справедливості.

У ситуації радикального ціннісного плюралізму розуміння справедливості змінюється: справедливою вважається не вимога рівності можливостей усіх учасників соціальної дії, а увага до

Філософія Філософія і політологія в контексті сучасної культури
різниці в антропології, історії, релігії, способі життя індивідів та соціальних груп, що складають загальний соціальний простір.

В ситуації, що склалася, філософія може виправдати своє існування лише у тому випадку, якщо буде спроможна запропонувати концептуальне рішення, теоретично та практично співрозмірне цьому плюральному середовищу, а головним завданням філософії права є вироблення теорії, що дозволяє вільно поєднати в одній концептуальній площині перспективи солідарності і справедливості. Є усі підстави говорити щодо існування в теперішній час трьох філософсько-теоретичних моделей, в яких пропонуються різні за змістом і формою рішення проблеми солідарності та справедливості в умовах радикального ціннісного плюралізму. Мова йде про постмодерністську парадигму у найширшому розумінні цього слова, про «етику дискурсу», що виступає з протилежними постмодернізму цілями, та концепцію мультикультуралізму.

Бібліографічні посилання

1. **Соловьев В. С.** Оправдание добра // В. С. Соловьев. Сочинения: В 2 т. – М. : Мысль, 1988. – Т. 1. – С. 283–620.
2. **Аристотель.** Никомахова этика / Аристотель // Сочинения: В 4 т. – М. : 1983. – Т. 4. – С. 219–310;
3. **Дюркгейм Э.** О разделении общественного труда // Э. Дюркгейм. – М. : 1992. – С. 24–287.
4. **Франк С. Л.** Духовные основы общества / С. Л. Франк // Русское зарубежье. – Л., 1991.
5. **Франк С. Л.** Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии / С. Л. Франк // Сочинения. – М., 1990.
6. **Левицкий С. А.** Основы органического мировоззрения // С. А. Левицкий. – Франкфурт-на-Майне : Посев, 1946.
7. **Дробницкий О. Г.** Структура морального сознания / О. Г. Дробницкий // Вопр. философии. – 1972. – № 6. – С. 54–75.
8. **Гегель Г. В. Ф.** Философия права // Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990.
9. **Марков В. В.** Философская антропология: очерки истории и теории // В. В. Марков. – СПб. : Лань, 1997.
10. **Гоббс Т.** Левиафан // Т. Гоббс. Сочинения : В 2 т. – М., 1964. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 21.02.2012

УДК 144+37.0+370.144

С. В. Кушнікова

*Дніпровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

КОНЦЕПЦІЯ ГУМАНІЗМУ

© Кушнікова С. В., 2012